

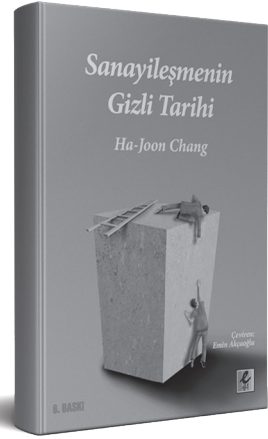

SANAYİLEŞMENİN GİZLİ TARİHİ*

RAMAZAN OKUTAN**

Geride bıraktığımız yüzyıl birçok iniş ve çıkışın tecrübe edildiği bir zaman dilimi oldu. İki dünya savaşı arasında yaşanan sosyal, politik ve ekonomik sıkışmışlık bir yöntem değişikliği talebi doğurdu. 2. Dünya Savaşını takip eden dönemde savaşın küresel ekonomi üzerindeki yıkıcı etkisi, bağımsızlık hareketlerinin tetiklediği milliyetçiliğin yükselişi ve artık soyut bir teori olmaktan çıkarak kendini SSCB aracılığıyla ifade eden sosyalizmin mevzi kazanması, Batı'nın genel geçer olduğunu iddia ettiği ve hegemonik gücünü pekiştirmek için kullandığı politikaların gözden geçirilmesi gerektiği tartışmalarını başlattı. Bu tartışmalar arasında, ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler grubuna Güney'in yeni bağımsız ülkeleri de eklendi ve sayısı yüzü bulan bu ülkeler bir kalkınma ya da kimilerinin başka şekilde ifade ettiği gibi bir "Batı'yı" yakalama yarışına giriştiler. Fakat geriye dönüp bakıldığında, bu yarım asırlık süreçte, maalesef yalnızca sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar ülke bu kalkınma yarışını kazanarak ülke ekonomilerini kalkınmış ülkeler seviyesine taşıyabildiler.

Günümüzün ana akım iktisadi yaklaşımı kabul edilen ve 80'lerde mutlak zafelerini ilan eden "neoliberalizm"; gelişmekte olan ülkelerin kalkınma serüvenlerinde yaşadıkları başarısızlıkların bir tesadüf olmadığını, aksine devlet odaklı ekonomi politikalarının ve korumacılığın aktif kullanımı ile desteklenmeye çalışılan sanayileşme hamlelerinin doğal sonucu olduğunu iddia etmektedir. Neoliberal okula

* Ha-Joon CHANG (2015) Sanayileşmenin Gizli Tarihi (altıncı basım), (Çev. Emin Akçaoğlu), Efil Yayınevi, Ankara. (ISBN: 978-605-4160-44-0, 377 sayfa).

** Uzman Yardımcısı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), r.okutan@tika.gov.tr

göre: uluslararası sermaye ve mal piyasasının bir parçası olamamak için direnen, kamu müdahalesi kullanarak piyasa işleyişini bozan, yapısal uyum reformları ve istikrar paketlerini benimsemeyen her ülke eğer kalkınmak istiyorsa bu tür piyasa bozucu beyhude çabaları terk etmelidir. Sonuç olarak, devletin doğal sınırlarına çekildiği, piyasa ekonomisinin hâkim olduğu, batı tipi kurum ve organizasyonların benimsendiği ve dış ticaret korumacılığının terk edildiği bir ekonomi er ya da geç kalkınma tecrübesini yaşayacaktır.

Cambridge Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyesi Haa-Joon Chang orjinali İngilizce olarak “Bad Samaritans” ismi ile yayımlanan ve dilimize çevirmeni Prof. Dr. Emin Akçaoğlu tarafından “Sanayileşmenin Gizli Tarihi” olarak aktarılan eseri ile yukarıda bahsedilen ve neoliberal iktisat tarafından gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına hazır bir reçete olarak sunulan önermeleri oldukça yüksek bir sesle reddetmektedir.

Sanayileşmenin Gizli Tarihi, ütöpik bir ekonomik geleceğe yer verilen ve kitabın ilk bölümünü teşkil eden bir prologdan, dünya kalkınma tarihinin özetine ayrılmış 2 bölümden, neoliberal iktisadın kalkınma reçetesi olarak sunduğu 7 önermenin her birine Haa-Joon Chang tarafından karşı argüman üretilen 7 bölümden ve yazarın temel iktisadi görüşlerini özetlediği bir epilogdan, toplamda ise 11 bölümden oluşmaktadır.

Neoliberal iktisadi görüş, Chang’ ın tabiri ile Kötü Samiriyeliler (burada Kitab-ı Mukaddes’e atıfta bulunur), iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki keskin ve umut veren ilerlemeler sonucunda tüm gelişmekte olan ülke halklarının kamu otoritelerini sınırladıkları ve dünya ekonomisine koşulsuz olarak eklemledikleri sürece ekonomik başarıya ulaşacaklarını iddia eder. Kitabın 1., 2. ve 3. bölümleri Chang’ın ‘bu başka çare ve yöntem yok’ iddiasına cevabı niteliğindedir. Chang’a göre bu önerme iki yönden sorunludur. İlk olarak, kökleri Adam Smith’in ‘mutlak üstünlük’ ve David Ricardo’ nun ‘karşılaştırmalı üstünlük’ teorilerine dayanan koşulsuz serbest ticaret, gelişmekte olan ülkeler için yararlı olmaktan çok zararlıdır çünkü gelişmekte olan ülkelerin üstünlüğü ucuz iş gücü, tarım ürünleri ve sınıai üretimde kullanılan hammaddeler üzerinedir. Uzun dönemde gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri aynı mallar üzerine sabit kalır ve Singer-Prebisch tezi uyarınca ticaret hadleri, teknoloji ve verimliliğin etkisi ile ucuz işgücüne dayanan tarım ürünleri ve hammaddeler ihraç eden az gelişmiş ülkeler aleyhine ve sanayi ürünü ihraç eden gelişmiş ülkeler lehine değişmektedir. Sonuç olarak, serbest dış ticaretin etkisi ile az gelişmiş ülkelerin ulusal hasılanın bir bölümünün gelişmiş ülkelere aktarılır ve aktarım oranı giderek artar. İkinci olarak, kamu müdahalesinin kısıtlanması ve koşulsuz küresel entegrasyon önermelerinin amansız savunucuları olan günümüzün kalkınmış ülkeleri, ironik olarak,

kalkınma sürecini deneyimlerken yoğun kamu müdahalesi ve korumacılık uygulamalarına baş vurmuştur.

Eserin 4. ve 6. Bölümleri kalkınma mefhumunu finansal yönüne odaklanmaktadır. Kötü Samiriyeliler'in iddiası her nevi yabancı yatırımın, hâlihazırda kaynak sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülke ekonomilerinde can suyu etkisi yaratacağı yönündedir. Bu sebeple, yabancı sermaye hareketlerinin önüne dikilen her kısıtlama bahsi geçen can suyu etkisinden daha verimli şekilde yararlanmak adına kaldırılmalıdır. Diğer taraftan, yetersiz finansal kaynaklar, ihtiyaçlar hiyerarşisini doğru şekilde tespit etmekte zorlanan savurgan idareciler ve kurumsallaşmamış mali altyapı (vergi toplama) vb. birçok yapısal sorun sebebi ile gelişmekte olan ülkeler denk bütçe yaratma hususunda zorluk çekmekte ve kalkınmaya odaklanmak yerine önüne geçilemez bütçe açıkları ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu şartlar altında yapılması gereken "bir bilene danışmak", ki burada bilen IMF ya da uluslararası finans kuruluşlarını işaret etmektedir ve mali disiplin sağlayarak kalkınma sürecinin hızlandırmaktır. Tahmin edileceği gibi Chang her iki bölümde de neoliberal iktisadın bu iki önermesini sert şekilde eleştirmektedir. Chang'a göre yabancı finansal hareketliliğin iki türü olan dış yardımların ve kontrolsüz sermaye hareketliliklerinin kalkınma sürecine olumlu katkısını tartışmaya açmak yersizdir çünkü neoliberal okulun bazı önde gelen destekçileri bile bu tür yabancı finansal akışları istikrarsızlık yaratmakla suçlamaktadır. Fakat yabancı sermaye akışının başka bir türü olan ve neoliberal iktisatçılar tarafından oybirliği ile adeta kutsanan yabancı doğrudan yatırımlar (YDY) Chang'ın yaklaşımında tedbirle yaklaşılması gereken bir finansman türü olarak yerini alır. Chang YDY' a genel olarak Çok Uluslu Şirketler' in (ÇUŞler) sahip olduğunu ve bu ÇUŞ' ların kalkınma yaratıcı etki sağlayacak faaliyetler yerine gelişmekte olan ülke ekonomilerinden gelişmiş ülke ekonomilerine kaynak transferi sağlama ve en ufak ekonomik istikrarsızlık durumunda ülkeyi terk etme eğilimlerinde olduğunun ısrarla altını çizmektedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi neoliberal iktisat "kamu müdahalesini" piyasa işlerliğini temelden sarstığı iddiası ile kökten reddeder. Bu kapsamda, kamu girişimleri, ya da başka bir ifade ile kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT), ülke ekonomisini piyasa dengesinden saptırarak üretimde ve bölüşümde etkinsizlik yaratır. Kitabın 5. Bölümü bu varsayımın derinlemesine incelenmesine ayrılır. Chang etkinlik/etkinsizlik değerlendirmesinin göreceli olduğunu ve kamu-özel ayrımından bağımsız yapılması gerektiğine inanır. İlgili bölümde Kötü Samiriyeliler'in iddialarının aksine kamu girişimlerinin etkin, özel girişimlerin de etkinsiz olabileceğini verdiği ikna edici örnekler aracılığı ile işaret eder ve "etkinlik" kavramının mülkiyet hakları çerçevesinden değerlendirilmesine itiraz eder.

Eserin 6. Bölümü, fikri mülkiyet haklarına ve bu hakların gelişmiş ülkeler tarafından nasıl kötüye kullanıldığını ispata tahsis edilmiştir. Chang, medeniyet ve gelişim kavramlarının insanlığın ortak mirası olduğuna, bu mirasın asırlarca süren deneyim ve çabanın damıtılması ile son halini aldığına ya da hala almakta olduğuna ve Batı'nın bu mirası fikri mülkiyet haklarını bir sopa olarak kullanarak gelişmekte olan ülkelerin faydasına nasıl kapattığına dikkat çekmektedir. Yine ilgili bölüm boyunca yazar, gelişmiş ülkelerin yeri geldiğinde bu fikri mülkiyet haklarını fütursuzca çiğneğinin ve bu ihlallerin bir yaptırıma maruz kalmadığının altını çizer.

Chang, kitabın 8. Bölümü'nde yolsuzluk ve kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisini incelemeye ayırmıştır. Bilindiği üzere ana akım görüş antidemokratik yönetim biçimleri, formal ekonominin yeteri seviyeye ulaşamaması ve yolsuzluğun yaygınlığı gibi sorunları geri kalmışlığın nedenleri arasında sayar. Chang yolsuzluğun ve formal ekonominin yaygınlığının geri kalmanın sebepleri olmadığını, tam aksine sonucu olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Chang'a göre gelişmekte olan bir ülke yolsuzluğun hüküm sürdüğü bir ortamda da kalkınabilir. Önemli olan yolsuzluk değil yolsuzluğun nasıl yapıldığı ve yolsuzluk dolayısıyla ortaya çıkan rantın nasıl bölüştüğüdür. Ortaya çıkan rant, üretken olmayan sektörlerde savurgan şekilde kullandığında elbette zararlı sonuçlar doğurur. Tam aksine yolsuzluk sonucunda ortaya çıkan rant üretken sektörlerde ülkenin üretim kapasitesini arttıracak şekilde kullanılırsa kalkınmaya destekleyici bir role bürünebilir. Ülkeler kalkınma merhalelerinde üst basamaklara tırmandıkça yolsuzluk ve bölüşüm ilişkileri kendiliğinden yasal yolla gerçekleşecektir. Chang'ın bu önermesi elbette ki tartışmaya açıktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus Chan'ın yolsuzlukla ilgili etik/ahlaki bir inceleme de bulunmadığı fakat yolsuzluk ve kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisine odaklandığıdır.

Sosyal bilimlerdeki neredeyse her tartışmanın düğümlendiği yer kültür ve alışkanlıklardır. Sanayileşmenin Gizli Tarihi'nin 9. Bölümü de kültür ve kalkınma arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Chang, Kötü Samiriyeliler'in kültür ve kalkınma ilişkisi üzerine yaptığı çalışmaları yalnızca hatalı değil bir o kadar da önyargılı olduğunu iddia eder. Neoliberal dünya görüşü tutumluluk, yatırım, iş disiplini, müteşebbislik, çalışkanlık, eğitime verilen önem, organizasyon kapasitesi gibi ayrıcalıklı hasletlerin kültürün bir parçası olduğunu ve kültürel kodlarında bu hasletleri taşımayan toplumların kalkınma sürecinde yaşayacağı sorunların doğal olduğuna inanırlar. Chang ekonomik kalkınma için kültür üzerine yapılan iyi ya da kötü sınıflandırılmasının yanlış olduğundan, kültür temelli açıklamaların gereceliliğinden ve bu tür arayışlarda ısrar edenlerin ancak ex-post (olaydan sonra) yorumda bulunabileceklerinden bahseder. Bu iddiasını, Almanya'nın kalkınma

sürecinde Protestanlık, Japonya'nın kalkınma sürecinde Şintoculuk, günümüzde ise Çin'in ekonomik yükselişi ile Konfiçyüsçülük arasındaki pozitif nedenselliği açıklamaya çalışan popüler yazınlarla, bundan yüz yıl önce bu ülkelerin kültürleri ile az gelişmişlikleri arasında doğrudan bağlantı kuran yazınları karşılaştırarak örneklendirir. 8. Bölüm' de yolsuzluk ve kalkınma arasındaki nedensellik ilişkisi bu bölümde kültür ve kalkınma arasında kurulmuştur. Chang tembellik, yavaşlık, disiplinsizlik vb. gibi kalkınma ile bağdaşmayan davranış kalıplarının aslında az gelişmişliğin bir sebebi değil sonucu olduğunu, dolayısı ile ekonomik kalkınma ile "endüstriyel" formda zaman, çalışkanlık ve disiplin nosyonlarının hızla gelişeceğini söyler.

Eserin son bölümü "Epilog", Ha-Joon Chang'ın iktisadi kalkınmaya ilişkin görüşlerini ve Kötü Samiriyeliler'e karşı geliştirdiği tezlere kısaca değindiği bir özet olarak değerlendirilebilir. Chang'ın temel vurgusu serbest piyasa ekonomisinin statükoyu pekiştirdiği, bu pekiştirmenin ülkeleri zaten iyi oldukları alanlarda kalmaya zorladığı üzerinedir. Denge durumunda kalmak, eğer iddia edildiği gibi kalıcı ve sürekli bir denge varsa, zengini daha zengin fakiri ise daha fakir yapar. Gelişmekte olan ülkeler için yapılması gereken şey bu denge durumunu akıllıca tasarlanmış ve daha çok kazandıran işleri yapmaya aracı olacak stratejiler geliştirerek bozmaktır, yani "piyasaya kafa tutmaktır". Burada öncü rol, kalkınmayı ana amaç haline getirmiş kamuya düşmektedir. Kamu ülkelerinin uzun vadeli üretken kapasitesini geliştirebilmek için toplumunu kısa dönemde fedakârlıklar yapmaya ikna etmelidir. Dahası, imalat sektörü tek olamasa bile üretim kapasitesini geliştirebilecek en önemli sektördür. İmalat sektörüne gerekli yatırımı yapmayan ve neoliberal iktisadın önerdiği gibi işgücünün ucuz olduğu tarım ve hizmetler sektörüne odaklanan gelişmekte olan ülkeler için kalkınma bir hayaldir. Bu kapsamda Sanayileşmenin Gizli Tarihi'nin temel mesajı "Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmak için ihtiyaç duyduğu şey *oyun alanının* değil *oyuncuların* eşitlenmesidir" önermesi ile özetlenebilir.